АЛЛАҺВЕРДИЈЕВА ЕЛЗА

БӘДИИ ТӘРЧҮМӘДӘ ФРАЗЕОЛОЖИ БИРЛӘШМӘЛӘРИН ВЕРИЛМӘСИ ПРИНСИПЛӘРИ

АЛЛАҺВЕРДИЈЕВА ЕЛЗА

БӘДИИ ТӘРҸҮМӘДӘ ФРАЗЕОЛОЖИ БИРЛӘШМӘЛӘРИН ВЕРИЛМӘСИ ПРИНСИПЛӘРИ

(М.Горкинин романларынын Азәрбајҹан дилинә тәрҹүмәси әсасында)

Дилчилијимизин ағсаггалы,
бөјүк алими, көзәл вә хејирхаһ
инсан проф. А. Ахундова
ән сәмими вә хош арзуларла...!
Елза.

БАКЫ — 1994

Azərbaycan MEA Nəsimi
adına Dilçilik İnstitutunun
kitabxanası
İnv. №

РӘ'ЈЧИЛӘР.

Н. М. ХУДИЈЕВ филолокија елмләри доктору, профессор.
Н. Г. ЧӘФӘРОВ филолокија елмләри доктору, профессор.

ЕЛМИ РЕДАКТОРЛАР

Ч. Р. МӘҺӘРРӘМОВА филолокија елмләри доктору.
М. Б. МӘММӘДОВ филолокија елмләри доктору, профессор

АЛЛАҺВЕРДИЈЕВА Е.М.
Филолокија елмләри намизади
Бәдии тәрҹүмәдә фразеоложи бирләшмәләрин верилмәси принсипләри (М.Гор-кинин романларынын Азәрбајчан дилинә тәрҹүмәси әсасында). БАКЫ, 93 сәһ

Монографијада илк дәфә олараг М.Горкинин романлары әсасында бәдии тәрҹүм вә фразеоложи бирләшмәләрин верилмәсиндә башлыча үсуллардан-там гаршылы вә калка јолу илә верилән тәрҹүмәләрдән. лексик-семантик еjнијјәти олмаја бирләшмәләрин адекват тәрҹүмәсиндән. лексик-семантик вә лексик-граммати еjнијјәти олмајан бирләшмәләрин мәтни тәрҹүмәсиндән зәнкин фактлар әсасынд бәһс едилир.

Әсәрдә орижинал дилин характеринә, тәрҹүмә едилән дилин дахили гурулушун әсасланараг тәрҹүмә дилинин бә'зи принсипләри мүәјјәнләшдирилмишдир. Б тәдгигат иши тәрҹүмә проблемләри илә әлагәдар бә'зи мәсәләләрин һәллинд һабелә икидилли фразеоложи лүғәтләрин һазырланмасында бир елми мәнбә ким фајдалы ола биләр.

БИР НЕЧӘ СӨЗ

Әдәби дилин инкишафында, онун лүғәт тәркибинин зәнкинләшмәсиндә, үмумијјәтлә дилин јарадычылыг имканларынын ачылмасында тәрҹүмәнин мүһүм ролу вардыр. Бәдии тәрҹүмә һәм дә халглар арасында әдәби әлагәләрин инкишаф етдирилмәсиндә бөјүк рол ојнајыр.

Истәр бәдии вә истәрсә дә елми, сијаси әдәбијјатларын Азәрбајчан дилинә тәрҹүмә едилмәсиндә Азәрбајчан тәрҹүмәчилијинин өзүнәмәхсус тарихи ән'әнәси вардыр. Бунларын өјрәнилмәси Азәрбајчан тәрҹүмәшүнаслығынын тарихини јаратмаг, еjни заманда тәрҹүмә сәнәтиндә һәлә дә һәллини көзләјән бир сыра проблемләрин аз-чох һәлл едилмәси үчүн вачибдир.

Рус дилиндән Азәрбајчан дилинә чохлу бәдии әсәрләрин (Пушкинин, Туркеневин, Толстојун, Гоголун, Горкинин, Шолоховун вә с.) тәрҹүмә олунмасына бахмајараг, бәдии тәрҹүмәнин принсипләри илә әлагәдар мүтәхәссисләри дүшүндүрән бир сыра мәсәләләр һәлә дә гаранлыг галмыш вә өз һәллини көзләјир.

Тәрҹүмәнин әсасыны тәшкил едән дил ваһидләри (һәр ики дилдә орижинал тәрҹүмә едилән) лексик, семантик вә грамматик ҹәһәтдән өзүнәмәхсус фәрди хүсусијјәтләрлә зәнкиндир. Тәрҹүмә просесиндә бунларын сечилмәси, јериндә ишләнмәси, орижинал вә тәрҹүмә олунан дилин руһунун сахланмасы тәрҹүмәчидән һәр ики дилин дил сәчијјәләрини билиб дујмасыны тәләб едир. Хүсусилә халгын әсрләрдән бәри јаратдығы милли сәрвәти олан аталар сөзү, зәрб-мәсәлләр, фразеоложи ифадәләр, идиомлары башга дилдә вермәкдә, онун милли колоритини сахламагда тәрҹүмәчиләр бир сыра чидди чәтинликләрлә растлашырлар. Мәһз бу бахымдан охучулара тәгдим олунан бу китаб тәдгигат објектинә, мөвзусуна, актуаллығына көрә диггәти чәлб едир.

Адындан көрүндүјү кими мүәллиф конкрет бир саһәни-фразеоложи ифадәләрин М.Горкинин романлары әсасында лексик, семантик, структур мәсәләләрини ачмағы, тәрҹүмә илә әлагәдар бу саһәдә гаршыја чыхан бир сыра проблемләрин һәллини гаршысына мәгсәд гојмушдур. Тәбиидир ки, бәдии тәрҹүмә дили илә мәшғул олан тәдгигатчы сөзүн һәгиги мә'насында филолог олмалы, дил һадисәләри илә јанашы тәрҹүмә олунан јазычынын јарадычылығына-әсәрләринә дүзкүн гијмәт вермәји бачармалы, тәрҹүмә материалынын руһуну дујмалыдыр. Нәһајәт, тәрҹүмә

материалларыны сечмәк, онлары тутушдурмаг вә бу тутушдурмада дил фактларыны дүзкүн тәһлил етмәк тәдгигатчыдан бөјүк сәбр, зәркәр дәгиглији, инчә дилчилик дујуму тәләб едир.

Китабын фәсилләриндә вә бөлмәләриндә гојулмуш мәсәләләр (лексик-семантик ејнијјәти олан бирләшмәләрин там гаршылыг вә калка јолу илә тәрчүмәси, там гаршылығы верилән тәрчүмәләр, сәрбәст сөз бирләшмәләринин тәрчүмәсиндә мәтнә мүвафиг синоним вә ја вариантлардан истифадә едилмәси, лексик-семантик вә лексик-грамматик ејнијјәти олмајан бирләшмәләрин мәтни тәрчүмәси вә с.) вә онларын зәнкин дил фактлары, елми нәзәри мәнбәләр әсасында дилчилик бахымындан дүзкүн тәдгиги, изаһы, бунлардан доған елми нәтичәләр көстәрир ки, мүәллиф бу чәтин вә бөјүк зәһмәт тәләб едән ишин өһдәсиндән мүвәффәгијјәтлә кәлмишдир. Диггәти чәлб едән мәсәлә одур ки, гаршылашдырма, мүгајисә, структур-семантик үсул әсасында апарылмыш тәһлил бу мәсәлә илә әлагәдар бир сыра принсипләрин мүәјјәнләшдирилмәсиндә мүәллифә имкан вермишдир.

Гејд едәк ки, мүәллифин бу уғурлары тәсадүфү дејил, о узун мүддәтдир ки, тәрчүмәнин дилчилик бахымындан проблемләри илә мәшғулдур. Мүәллифин бәдии тәрчүмәнин принсипләри, нәзәри вә практики чәһәтләри илә әлагәдар 30-а јахын елми мәгаләләри мүхтәлиф мәчмуә, китаб вә мәтбуат сәһифәләриндә чап едилмишдир.

Бизә белә кәлир ки, филолокија елмләри намизәди Елза Аллаһвердијеванын бу китабы бәдии тәрчүмә илә мәшғул олан тәрчүмәчиләр, филологлар, һабелә кәләчәкдә бу саһә илә әлагәдар апарылачаг тәдгигат ишләри үчүн фајдалы ола биләр. Мүәллифин топладығы зәнкин дил материалы исә икидилли фразеоложи лүғәтләрин тәртиб олунмасында истифадә олуна биләр.

Мән мүәллифә бу истигамәтдә ишләрини давам етдирмәји мәсләһәт көрүрәм вә она јарадычылыг мүвәффәгијјәтләри арзулајырам.

Монографија дилчилик бахымындан тәрчүмәнин принсипләринә, нәзәри вә практики чәһәтләринә һәср олунан илк тәчрүбәләрдән олдуғу үчүн, шүбһәсиз гүсурсуз дејилдир. Онлары нәзәримизә чатдырачаг охучулара әввәлчәдән өз миннәтдарлығымызы билдиририк.

Филолокија елмләри доктору Р.Ч.МӘҺӘРРӘМОВА.

КИРИШ

Милли мәдәнијјәтләр әлагәсинин ән әсас формаларындан бири тәрчүмәдир. Бәдии әсәрләрин дүнја талеји тәрчүмә сәнәти илә бағлыдыр. Тәрчүмә әсәрләри васитәсилә халглар бир-биринин тарихи, мәдәнијјәти, һәјат вә мәишәти, адәт вә ән'әнәләри, милли варлығы илә таныш олур. Бәдии тәрчүмә дилинин рәванлығы, ајдынлығы исә охучу зөвгүнүн формалашмасына, һабелә кәнч нәслин идеоложи тәрбијәсинә мүсбәт тә'сир көстәрән башлыча амилләрдән биридир. Бәдии тәрчүмә халглар арасында достлуг әлагәләринин инкишафында, бир халгын мә'нәви сәрвәтләриндән башга халгларын гидаланмасында, охучунун дүнја мәдәнијјәтинә јијәләнмәсиндә, һабелә дилләрин бир-бирини зәнкинләшдирмәси просесиндә мүһүм рол ојнајыр. Бәдии тәрчүмә әдәби просесдә јазычынын вә тәрчүмәчинин јарадычылыг фәалијјәтинин ајрылмаз тәркиб һиссәсидир. Тәрчүмә проблемләринин һәртәрәфли өјрәнилмәси, бәдии тәрчүмәдә јени үсулларын мејдана чыхарылмасы вә онун кејфијјәтинин јүксәлдилмәси мәгсәдләринә хидмәт едир. Бәдии тәрчүмәнин башлыча хүсусијјәтләриндән бири орижинала ујғунлуг принсипинин сахланмасындан ибарәтдир. Мә'лум олдуғу үзрә, дилләрин ајры-ајры морфоложи, синтактик вә семантик гурулуша малик олмасы тәрчүмә просесиндә чәтинликләр мејдана чыхмасынын әсасыны тәшкил едир. Мәсәлән, нәинки ајры-ајры дил аиләләринә мәхсус конкрет дилләрдә, һәтта бир дил аиләсинә мәнсуб олан дилләрин өзүндә дә бүтүн емосионаллыг васитәләри, чохмә'налы ваһидләр, синонимләр, үмумијјәтлә мәчазлар системи бәрабәр сәвијјәдә дејилдир. Она көрә дә тәрчүмә просесиндә белә ваһидләрә ујғун гаршылыгларын ахтарылмасы да тәбиидир. Бәдии тәрчүмәнин кејфијјәти бәдиилијин әсасында дуран тәрчүмә дилиндән чох асылыдыр. Буна көрә дә бәдии тәрчүмә дилинин көзәллијинә, дәгиглијинә вә сәлислијинә хүсуси фикир вермәк лазымдыр. Дүнја мәдәнијјәтинин бир чох көркәмли әсәрләри тәрчүмә олунуб, Азәрбајчан дилиндә нәшр едилмиш, Азәрбајчан бәдии вә ичтимаи фикринин бәһрәси олан ән јахшы әсәрләр исә харичи өлкәләрин халгларына чатдырылмышдыр. Тәрчүмә иши, Азәрбајчан дилинин вә мәдәнијјәтинин даһа да инкишаф етмәсинә вә зәнкинләшмәсинә мүсбәт тә'сир көстәрмишдир.

Бәдии тәрчүмәдә әсәрләр дил мәнсубијјәтинә көрә јох, бәдии әсәрин мәзмунуна вә кејфијјәтинә көрә сечилдији үчүн тәрчүмәдә

меjдана чыхан чәтинликләр, башлыча олараг емосионаллыг васитәләринин, хүсусән дә фразеоложи бирләшмәләрин верилмәсиндә өзүнү даһа чох көстәрир. Бу саһәдәки чәтинликләрин арадан галдырылмасы үчүн мәһз тәрчүмә просеси илә әлагәдар меjдана чыхан вә формалашан тәрчүмә нәзәриjjәсинин өзүнүн зәнкинләшмәсинә тәләбат jараныр. Бәдии әдәбиjjат нүмунәләринин рус дилиндән Азәрбаjчан дилинә, Азәрбаjчан дилиндән рус дилинә тәрчүмәси тәшкилини тәкмилләшдирмәк үчүн тәрчүмә нәзәриjjәси вә практикасы ишинин jахшылашдырылмасы башлыча мәсәләләрдәндир. Тәрчүмә ишиндәки чәтинлиjин арадан галдырылмасы мәгсәди илә фразеолокиjа лүғәтләринин тәртиби дә вачиб мәсәләләрдән биридир.

М.Горкинин "Ана" (1950), "Сечилмиш һекаjәләр" (1952), "Ушаглыг" (1952), "Мәним университетләрим" (1952), "Фома Гордеjев" (1953), "Артамоновларын иши" (1954) вә башга әсәрләри бир-биринин ардынча бүтүнлүкдә Азәрбаjчанда нәшр олунмуш вә нәһаjәт, Азәрбаjчан Дөвләт Нәшриjjаты М.Горкинин он беш чилдлик әсәрләри күллиjjатынын нәшринә башлаjыр. Бу әсәрләрин тәрчүмәси илә jазычы вә шаирләримиздән Ә.Һагвердиjев, А.Шаиг, Ч.Чаббарлы, Сәмәд Вурғун, М.Ариф, Ә.Чавад, М.Рзагулузадә, Ә.Шәриф, Ә.Мәммәдханлы, М.Рәфили, Һ.Мәммәдбәjли, Ч.Мәчнунбәjов, М.Ибраһимов, С.Рүстәм, Һ.Меһди, Мир Чәлал Рәсул Рза, Әбүлһәсән вә башгалары мәшғул олмушлар.

М.Горкинин әсәрләриндә бир чох һалларда халг дили елементләри ишләдилир ки, бунларын тәрчүмәсиндә мүәjjән адекват гаршылыг верилмәси тәләб олунур jахуд адекват гаршылыг олмадыгда мәтни гаршылыглардан да истифадә олунур. Бунунла jанашы, бәдии тәрчүмә просесиндә елә дил ваһидләри дә меjдана чыхыр ки, онлары там гаршылыг вә jа еквивалент jолу илә ифадә етмәк мүмкүн олмур. М.Горкинин әсәрләри билаваситә рус халгынын һәjаты, мәишәти вә мүбаризәси илә бағлыдыр. Онларын башга дилләрә тәрчүмәсиндә дә халгын милли етник хүсусиjjәтләри, мәишәт һәjаты өз әксини тапыр. Бунунла jанашы тәрчүмәдә орижинала мәхсус әламәтләрин даһа габарыг верилмәси мәгсәди илә тәрчүмә нәзәриjjәсинин инкишафы мүһүм проблемләрдән бири кими гаршыjа чыхыр. Һәмин мәгсәдин jеринә jетирилмәси тәләбләри илә әлагәдар олараг М.Горкинин әсәрләринин тәрчүмәсинә аид марағлы тәдгигатлар меjдана чыхмышдыр. Бундан әлавә, билаваситә М.Горки әсәрләринин халг һәjаты вә мәишәти илә бағлы хүсусиjjәтләринә даир тәдгигатлар да мөвчуддур. Һәмин тәдгигатлар да М.Горкинин әсәрләринин тәрчүмә принсипләринин өjрәнилмәси бахымындан әһәмиjjәтлидир.

Китабда М.Горкинин әсәрләринин Азәрбаjчан дилинә тәрчүмәсиндә фразеоложи бирләшмәләрин верилмә принсипләриндән бәһс олунур. Бу мәсәләләрин мүәjjәнләшдирилмәси вә елми-нәзәри чәһәтдән шәрһ олунмасы конкрет шәкилдә бир дилдән башга дилә тәрчүмәдә фразеоложи бирләшмәләрин верилмәси мәсәләси кими актуал бир мәсәлә илә әлагәдардыр.

М.Горкинин романларынын Азәрбаjчан дилинә тәрчүмәси просесиндә фразеоложи бирләшмәләрин верилмәсинин принсипләри вә хүсусиjjәтләринин мүәjjән едилмәси кими елми-нәзәри вә практик мәсәләләр меjдана чыхыр. Бу мәсәләләр тәдричән һәлл едилир, еjни заманда тәрчүмәдә фразеоложи гаршылыглар верилмәсинин принсип вә үсуллары мүәjjәнләшдирилмиш олур. Беләликлә дә тәрчүмә нәзәриjjәси бу истигамәтдә мүәjjән jени принсипләрлә зәнкинләшмиш олур.

1 ФӘСИЛ

ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ЕJНИJJӘТИ ОЛАН БИРЛӘШМӘЛӘРИН ТАМ ГАРШЫЛЫГ ВӘ КАЛКА JОЛУ ИЛӘ ТӘРЧҮМӘСИ

Бәдии тәрчүмәдә фразеоложи бирләшмәләрин верилмәси хүсуси әһәмиjjәт дашыjыр. Фразеоложи бирләшмәләр халгын мәишәтини, адәт-ән'әнәсини дәгиг вә тәбии шәкилдә ифадә етмәк үчүн jазычыjа чох кениш материал вермәклә jанашы сәнәткарын үмумхалг дилинә нә дәрәчәдә бәләд олдуғуну, чанлы данышыг дилинин зәнкин дил фактларындан истифадә усталығыны ашкара чыхарыр. Һәр һансы бир әсәрин, сәнәткарын дилиндәки фразеоложи бирләшмәләрин өjрәнилмәси дөврүн әдәби дилинин лүғәт тәркибинин үмуми мәнзәрәсини, сөз вә тәркибләрин үслуби имканларыны, онларын мә'на хүсусиjjәтләрини ашкар едир, jазычынын халг дили илә әлагәсини мүәjjән етмәjә имкан jарадыр.

Орижинал мәтиндә елә бирләшмәләр дә мөвчуддур ки, онларын бир гисминдә тәрчүмә илә лексик-семантик еjниjjәт олса да, дикәр гисминдә беләеjниjjәт үмуми анлаjышларда вә jа мәтни гаршылашдырмада өз әксини тапыр.

Орижиналда чәтин тәрчүмә един дил васитәләринин үjғун

гаршылығынын мүәјјәнләшдирилмәси мәсәләләри истәр тәдгигатчылары, истәрсә дә тәрҹүмәчиләри марагландыран, нараһат едән башлыҹа мәсәләләрдир.

Тәрҹүмәнин јүксәк кејфијјәтли олмасы тәрҹүмәчинин һәр ики дилә, хүсусилә, онун үмумхалг дил зәнкинликләринә дәриндән бәләд олмасындан, һабелә хүсуси јарадыҹылыг мәһарәтиндән вә истеʼдадындан чох асылыдыр. Тәрҹүмәнин кејфијјәтинин долғун, мәзмунлу вә уғурлу олмасы үчүн тәрҹүмә нәзәријјәси илә мәшғул олан мүәллифләрин өзүнәмәхсус, бәʼзән дә бири дикәриндән фәргләнән фикирләри вардыр. Мәсәлән, В.Росселсин мүлаһизәси беләдир ки, лингвистләр дәгиг тәрҹүмәни грамматик ваһидләрин, фразаларын, абзасларын һүдудунда ахтарырлар, һалбуки тәрҹүмәчи үчүн дил дәгиглији јох, образлы мәʼна ваһидләри ваҹиб мәсәләләрдәндир. Бу мүлаһизәләрдән көрүндүјү кими, мүәллиф бәдии тәрҹүмә мәсәләсинә биртәрәфли јанашыр. Бурада образлылыг васитәләринин орижинала ујғунлуғу мәсәләсинә даһа чох диггәт јетирилир. Номинатив ваһидләрдә исә дәгиглик икинҹи плана кечирилир. Һалбуки тәрҹүмә просесиндә номинатив ваһидләр билаваситә һәр ики дилдә мөвҹуд олан ујғунлуға көрә тәрҹүмә едилир; емосионал ваһидләр ајры-ајры дилләрдә бир-биринин там ејни олмадығындан ја онлара адекват ахтарылыр ја да онларын гаршылығынын верилмәсиндә мәтнин тәләбләри вә ситуасијадан чыхыш едилир. Мәһз буна көрә дә тәрҹүмә нәзәријјәсинә аид әдәбијјатда В.Росселсин фикирләринин әлејһинә сөјләнмиш мүлаһизәләрлә гаршылашмаг олур. Тәрҹүмә нәзәријјәси илә мәшғул олан көркәмли мүтәхәссисләрдән А.В.Фјодоров, В.Росселсин фикринин әксинә олараг тәрҹүмә мәтниндә лигвистик дәгиглији тәгдир едир. Бунунла бәрабәр о, бәдии әсәрләрдә образлы ифадәләрин ишләдилмәсини вә тәрҹүмәдә онларын ујғун гаршылығынын ахтарылмасы принсипләрини дә инкар етмир. А.В.Фјодоров өз тәдгигатларында, үмумијјәтлә үслуби хүсусијјәт дашыјан ваһидләрин гаршылығынын верилмәсиндә лингвистик јанашма принсипинә әсасланыр.

Бәдии тәрҹүмә просесиндә бир гајда олараг, ики аспект, ики истигамәт мејдана чыхыр. Бунлардан биринҹиси емосионал олмајан, икинҹиси исә образлы вә емосионал олан ифадә васитәләринин верилмәсидир. Емосионал олмајан ваһидләрин тәрҹүмәси тәдгигатчыларда һәрфи тәрҹүмә ассосиасијасы тәсәввүрү әмәлә кәтирир. Јәʼни белә ваһидләр, әксәрән бир дилдән башга дилә олдуғу кими верилдији үчүн елә тәсәввүр ојаныр ки, онларын гаршылығыны анҹаг һәрфи тәрҹүмә јолу илә мүәјјәнләшдирмәк олар. Һалбуки, бүтүн гејри-емосионал дил ваһидләринин һамысыны бу гајда үзрә тәрҹүмә етмәк олмур. Чүнки бурада дилләр арасындакы морфоложи вә синтактик фәргләнмәләри дә нәзәрә алмаг лазым кәлир вә тәрҹүмәдә даһа ујғун, даһа мүвафиг гаршылығын верилмәси тәләби ортаја чыхыр. Беләликлә дә, емосионал олмајан ваһидләрин бүтүнлүкдә һәрфи тәрҹүмә едилмәси фикри там мәʼнасы илә өзүнү доғрултмур. Һәрфи тәрҹүмә о ваһидләрдә өзүнү доғрулдур ки, икинҹи дилдә онларын гаршылығы морфоложи, синтактик вә семантик ҹәһәтдән там ујғун олсун. Бу өлчүјә ујғун кәлмәјән һалларда һәрфи тәрҹүмә принсипләриндән кәнара чыхма мүшаһидә едилир. Емосионал ваһидләрин дә һамысынын тәрҹүмәсиндә адекват вә ја мәтнә көрә гаршылыг ахтарылмыр. Бунларын бир гисми еләдир ки, онлар һәр ики дилдә мәʼна вә гурулуш хүсусијјәтләри илә ејнијјәтә маликдир. Она көрә онларын икинҹи дилдә верилмәсиндә һәрфи тәрҹүмәдән истифадә олунур. Бу заман тәрҹүмәчинин дилә мүнасибәтиндән, мәтнин емосионаллыг тәʼсирини артырмаг тәләбиндән вә с. асылы олараг вариантлардан истифадә едилә биләр. Буна көрә дә тәрҹүмә нәзәријјәсинә аид әдәбијјатда хатырландығы кими, тәрҹүмәчи, бүтөвлүкдә орижиналдакы дил хүсусијјәтләрини там олдуғу кими вермәк имканына малик дејилдир. Орижинала јахын, јүксәк кејфијјәтли тәрҹүмәнин мејдана чыхмасы үчүн тәрҹүмәчи лингвист, тарихчи вә јазычы, бир сөзлә, һәм јахшы дилчи, һәм дә јахшы әдәбијјатчы олмалыдыр.

Бәдии тәрҹүмәдә фразеоложи бирләшмәләрин тәрҹүмәси мәсәләси хүсусилә диггәти ҹәлб едир Фразеоложи бирләшмәләрин тәрҹүмәси мәсәләси илә әлагәдар мүлаһизәләри бирләшдирән үмуми ҹәһәт ондан ибарәтдир ки, бу типли бирләшмәләрин тәрҹүмәсиндә онлара аид мүвафиг гаршылығын ахтарылмасында чәтинликләрин мејдана чыхмасындан бәһс едилир.

С. Ҹәфәров фразеолокизмләрин тәрҹүмә едилә билинмәмәсини онларын әсас хүсусијјәти кими нәзәрә чарпдырыр. С.Ҹәфәровун фикри беләдир ки, үмумијјәтлә сабит сөз бирләшмәләрини, јәʼни фразеоложи бирләшмәләри әсас бир хүсусијјәт бирләшдирир ки, бу да онларын бир дилдән башга дилә тәрҹүмә едилә билинмәмәсидир. Онлары башга дилә тәрҹүмә етдикдә исә чох заман мәʼнасыз вә күлүнч бирләшмәләр алыныр. Мүәллиф өз фикрини изаһ етмәк үчүн ашағыдакы фактлары мисал кәтирир. Мәсәлән, "придти в глаз — кезә кәлмәк", "в своих глазах не видит бревна,

а в чужих глазах ищет волос", (не замечать своих грубых ошибок, нападать на чужих — өз көзүндә тири көрмүр, өзкә көзүндә гыл ахтарыр вә с.

Фразеолокизимләрлә әлагәдар тәрчүмә мәсәләсинә бу шәкилдә јанашмаг дүзкүн дејилдир. Чүнки белә мүлаһизәләр фразеолокизимләрин бүтөвлүкдә тәрчүмә имканларыны көлкәдә гојур. Әслиндә исә фразеолокизмләрин тәрчүмәсиндә онларын гаршылығынын тапылмасында нәинки адекват ахтарылыр, һәтта онларын мүһүм бир гисми һәрфи тәрчүмә јолу илә дә верилир. Тәрчүмә нәзәријјәсинә һәср олунмуш тәдгигатларда фразеоложи бирләшмәләрин мүәјјән бир гисминин верилмәсиндә номинатив ваһидләрдә олдуғу кими, һәрфи тәрчүмәдән истифадә олунмасы имканларындан да бәһс едилир. Мә'лум олдуғу үзрә һәрфи тәрчүмә, ејнијјәти олан бирләшмәләрдә мүвәффәгијјәтли һесаб едилир. М.М.Пашајева бу мүнасибәтлә өз тәдгигатында һәрфи тәрчүмәнин ики әсас чәһәти олдуғуну көстәрир. Бунлардан биринчиси мә'нанын оријиналдакы илә там бир-биринин үстүнә дүшмәсиндән: мәсәлән, "не оставить камня на камне — дашы даш үстә гојмаг", икинчиси исә, мә'на чәһәтдән ујғун олан бирләшмәләрин һәр бир дилдә өз грамматик хүсусијјәтинә көрә фәргләнмәсиндән ибарәтдир. Мәсәлән, "зуб на зуб попадает — дишләри бир-биринә дәјмәк" вә с.

Белә бир фикир Һ.Бајрамовун бир мәгаләсиндә дә өз әксини тапыр. Лакин Һ.Бајрамов фразеолокизмләрин һәрфи тәрчүмәси мәсәләсиндә аналогларын мөвчудијјәтини даһа лүзумлу һесаб едир. Бунунла да өзлүјүндә там тәрчүмә илә вариант тәрчүмә мәсәләси бир нөгтәдә бирләшдирилмиш олур һалбуки, там тәрчүмә илә вариант тәрчүмә арасында грамматик, мәтни вә семантик фәргләр өзүнү бүрузә верир. Мүәллифин рус дилиндәки "черный день" бирләшмәсинин аналог гаршылығы кими вердији "пис күн" ифадәси дә мәһз бу типлидир. Тәрчүмә нәзәријјәсинә аид мүлаһизәләрдә һәрфи тәрчүмәјә аид бу кими фикир вә бахышлара тез-тез раст кәлмәк олур. Сон нәтичә исә беләдир ки, номинатив ваһидләрдә олдуғу кими фразеоложи бирләшмәләрин мүәјјән бир гисминдә дә һәрфи тәрчүмә мүмкүндүр, лакин бунун өзүнәмәхсус проблемләри вардыр. Ајры-ајры дилләрдә һәрфи тәрчүмәнин мүвәффәгијјәтини реаллашдыран ваһидләр олса да асанлығына көрә белә тәрчүмәјә, хүсусән дә там һәрфи тәрчүмәјә алудә олмаг икинчи дилдә мә'наны чилызлашдырыр, тәрчүмә илә әмәлә кәтирилән дил материалыны сүн'иләшдирир. Т... тдгигатчылар бу мәсәләјә диггәт јетирәрәк һаглы шәкилдә көстәрирләр ки, башга

дилин структур хүсусијјәтләрини, о халгын өзүнәмәхсус тәфәккүр формасыны һәрфән көчүрүлмүш шәкилдә вермәк, тәрчүмәчилик ишинә хәләл кәтирир, белә тәрчүмә нәтичәсиндә исә оријиналдакы фикри тутмаг олмур. Бир сөзлә һәрфи тәрчүмәјә алудәчилик оријиналдакы фикирләрин, һадисәләрин чанлы вә долғун верилмәси үчүн өзүнү доғрултмур.

Бәдии тәрчүмәдә фразеоложи бирләшмәләрин һәрфи тәрчүмәсинә башлыча чәтинлик төрәдән мәсәлә олдуғундан нәзәри тәдгигатларда, белә тәрчүмәләрин аналог јолу илә верилмәсинә хүсусилә диггәт јетирилир. Лакин бу јолла тәрчүмә практикада тамамилә өзүнү доғрултмадығындан, тәдгигатчылар һәрфи тәрчүмәдә калка үсулундан истифадә етмәји дә сәрфәли һесаб едирләр. Фразеоложи калка, әслиндә, ајры-ајры дилләрдә грамматик вә семантик ејнијјәти олан бирләшмәләрин икинчи дилә тәрчүмәсиндә бу дилин хүсусијјәтләринин нәзәрә алынмасы илә даһа ујғун вариантын сечилмәсиндән ибарәтдир. Јә'ни мәнбә дилә аид фразеоложи бирләшмәнин ифадә едилдији сөз вә ја грамматик форма икинчи дилдә сүн'и көрүнә биләрсә, онун ујғун вариантла әвәз олунмасы мә'наја хәләл кәтирмир, әксинә онун икинчи дилдә тәбии сәсләнмәсини шәртләндирир. Мәсәлән, рус дилиндәки "шутить с огнем" фразеолокизмини һәрфән — "одла зарафат етмәк" кими тәрчүмә етдикдә тәрчүмәдә сүн'илик нәзәрә чарпыр. Лакин бу ифадәнин "одла ојнамаг" шәклиндә тәрчүмәси тамамилә тәбиидир вә мә'на чәһәтдән дә өзүнү доғрулдур. Ејни сөзләри "войти в силу" ифадәсинин "гүввәјә минмәк" шәклиндә тәрчүмәсиндә дә көрмәк олур. Фразеоложи калка мәсәләси илә әлагәдар мүлаһизәләрдә ујғун вариантын сечилмәси јеканә дүзкүн ме'јар кими көстәрилир вә бунун өзү дә һәрфи тәрчүмәнин бир нөвү һесаб олунур.

А.В.Кунин көстәрир ки, икидилли фразеоложи луғәтләрин һазырланмасында там һәрфи тәрчүмәнин имканлары аз олдуғу јердә калка тәрчүмәсиндән истифадә вачибдир. Белә тәрчүмәјә һәр ики дилә мәхсус дахили нормалар көзләнилмәклә мә'на тамамилә мүвафиг кәлир. В.П.Соловјов мүгајисли фразеоложи луғәтләрдә калка үсулунун сәрфәли олдуғу һалда тәсвири тәрчүмәдән истифадә едилдијинин доғру олмадығыны көстәрир вә белә бир фикри мүдафиә едир ки, фразеоложи калкаларда һәм һәрфи тәрчүмә, һәм дә мә'на мәнбә дилдәкинә тамамилә ујғун кәлир.

Фразеоложи тәрчүмәдә ајры-ајры дилләрә мәхсус әламәтләр вә фәргләнмәләр үзә чыхдығы үчүн бу әмәлијјатлар вә онлара даир

нәзәри мәсәләләр мәһз фразеоложи компаративистиканын бир тәркиб һиссәсинә чеврилмиш олур. Фразеоложи компаративистикада ајры-ајры дилләрә мәхсус сәчијјәви чәһәтләр өјрәнилир вә тәрчүмә просесиндә гаршыја чыхан чәтинликләрин арадан галдырылмасы үчүн үсуллар мүәјјән едилир.

Бир сөзлә, фразеоложи тәрчүмә фразеоложи компаративистиканын бир тәркиб һиссәси олмагла, бу типли тәрчүмәнин инкишафында вә тәкмилләшмәсиндә мәһз бәрабәр фразеоложи компаративистиканын өзү дә мүһүм рол ојнајыр. Фразеоложи компаративистиканын нәтичәләриндә һәм гоһум олан, һәм дә гоһум олмајан дилләрдәки мүвафиг ваһидләрин үмуми вә фәргли чәһәтләрини, ујғун ифадә васитәләрини мејдана чыхармаг мүмкүндүр. Фразеоложи ваһидләрин мүгајисәли өјрәнилмәси практик чәһәтдән тәрчүмә просесиндә әһәмијјәтли олдуғу кими, мүгајисәли фразеоложи луғәтләрин тәртибиндә дә башлыча әһәмијјәт дашыјыр.

Бир сыра тәдгигатларда фразеоложи компаративистиканын објекти кими елә тәркибләрин өјрәнилмәси нәзәрдә тутулур ки, онлар мүәјјән өлчүләрдә мүгајисә едилмәк имканына малик олсун. Әслиндә бураја тәрчүмә олуна билән, јә'ни һәрфи тәрчүмә едилән вә адекваты танынан фразеолокизмләри дахил етмәк мүмкүн олур. Адекваты олмајан фразеолокизмләр исә истәр-истәмәз бу өлчүдән кәнарда галыр.

Бунунла белә, мүгајисә заманы елә фразеоложи бирләшмәләрә раст кәлмәк олур ки, онларын гаршылығы мәнбә дилдә сәрбәст сөз бирләшмәси вә ја номинатив ваһидләрлә ифадә едилир. Бүтүн бу мәсәләләр фразеоложи компаративистиканын објектидир вә онларла, демәк олар ки, бүтүн тәрчүмә әсәрләриндә гаршылашмаг мүмкүндүр. М.Горкинин әсәрләринин тәрчүмәсиндә дә фразеолокизмләрә аид белә хүсусијјәтләр чохдур. М.Горкинин дилиндә јазычынын өз үслубуна мәхсус лексик вә фразеоложи ифадәләр, емосионал васитәләр, халг дили инчәликләрини әкс етдирән бирләшмәләр ишләнмишдир. Бунларын тәрчүмәдә өз әксини тапмасы да тәрчүмәчинин үзәринә бөјүк мәс'улијјәт гојур.

Тәрчүмә тәкчә әдәбијјатларын, фикирләрин јох, һәм дә адамларын, халгларын јахынлығыны тә'мин едир, мүтәрәгги идејаларын јајылмасына тә'сир көстәрир.

М.Горкинин Азәрбајчан дилинә тәрчүмә олунмуш романларында диггәти чәлб едән мүһүм мәсәләләрдән бири ејнијјәти олан фразеоложи бирләшмәләрин тәрчүмәсидир. Марағлы чәһәт будур ки, бир чох һалларда тәрчүмәчи мәһз фразеоложи бирләшмәләрин

билаваситә фразеоложи гаршылығыны вермәк мәчбуријјәти гаршысында галдығы һалда М.Горкинин романларынын тәрчүмәсиндә мүшаһидә едилән мүәјјән фактлар орижиналдакы номинатив ваһидләрин фразеоложи гаршылығы кими өзүнү көстәрир.

Бу хүсусијјәтин өзү исә мәһз Азәрбајчан дилинин тәбиәтиндән, онун емосионал ифадә васитәләринин күчлү олмасындан ирәли кәлир. Дилләрарасы тәрчүмә просесиндә мејдана чыхан бу хүсусијјәт тәдгигатчыларын нәзәрини чәлб етмишдир. М.М.Пашајева гејд едир ки, тәрчүмә просесиндә емосионаллыг ифадә едән васитәләри хүсусилә нәзәрә алмаг вачибдир. Чүнки бир чох һалларда дилләрин өзүнәмәхсус дахили гаршылығы билаваситә емосионал ваһидләрин гаршылығындан ибарәт олмур.

Азәрбајчан дили өз тәбиәтинә көрә емосионаллыг васитәләри илә зәнкин олдуғу үчүн тәрчүмәчи бир чох һалларда онлардан номинатив гаршылы кими истифадә едир. А.Гурбановун көстәрдији кими, фразеоложи ваһидләрин әсас хүсусијјәтләриндән бири онларын образлы, емосионал, ифадәли олмасындадыр. Белә ки, фразеоложи ваһидләр дилин експрессивлијиндә, онун емосионаллығында хүсуси рол ојнајыр. Фразеоложи ваһидләр бу вә ја дикәр анлајышы ајры-ајры сөзләрдән дәфәләрлә тә'сирли вә образлы әкс етдирир.

Елә буна көрә дә тәрчүмә просесиндә номинатив ваһидләрин гаршылығы кими фразеоложи бирләшмәләрә мүрачиәт олунур. Бу заман орижиналдан јајынма баш вермир, әксинә орижиналдакы мә'на тәрчүмәдә даһа уғурлу гаршылыгла ифадә едилир. Бир дилдән башга дилә тәрчүмәдә номинатив ваһидләрин гаршылығы кими емосионаллыг васитәләринин верилмәси мәсәләси Горкинин әсәрләринин тәрчүмәсинин нәзәри мәсәләләри илә мәшғул олан дикәр тәдгигатчыларын да диггәтинин чәлб етмишдир.

М.Горкинин Азәрбајчан дилинә тәрчүмә олунмуш романларында лексик-семантик ејнијјәти олан бирләшмәләрин гаршылығынын өзүнәмәхсус чәһәтләри мүшаһидә олунур. Бунларын бир гисминдә там гаршылыг верилир ки, онлар номинатив ваһиди—фразеолокизм вә ја сәрбәст бирләшмә — сабит бирләшмә дихтомијасындан асылы олмајараг һәрфи тәрчүмә һесаб едилир. Дикәр гисим фразеоложи бирләшмәләр вардыр ки, онларын тәрчүмәсиндә синоним вә ја вариантлардан истифадә едилмишдир. Белә тәрчүмәләр ејнијјәти олан бирләшмәләрин калка тәрчүмәси кими сәчијјәләндирилә биләр. М.Горкинин Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилмиш әсәрләриндә бу хүсусијјәтләрин ашағыдакы кими реал ифадә васитәләрини кәрмәк мүмкүндүр:

I. Там гаршылыгла верилән тәрчүмәләр

Там гаршылыгла верилән тәрчүмәләрдә номинатив ваһидләрин фразеоложи гаршылыгла верилмәси; сәрбәст сөз бирләшмәләринин фразеоложи гаршылыгла верилмәси вә фразеоложи бирләшмәләрин фразеоложи гаршылыгла верилмәси үсуллары мүшаһидә олунур.

А. Номинатив ваһидләрин фразеоложи гаршылыгла верилмәси

Азәрбајчан дилиндә фразеоложи бирләшмәләрин мүһүм бир гисминдә фе'л апарычы рол ојнајыр вә бунлар һәрәкәт анлајышы илә бағлы олур. Фе'ли фразеолокизмләрин бу гисми әксәрән, фе'л тәркиби кими өзүнү көстәрир. Јә'ни бунларын биринчи тәрәфини ад компоненти тәшкил едир. Икикомпонентли формаја малик belә фразеоложи бирләшмәләр әксәр һалларда, рус дилиндә номинатив мә'налы бир сөзүн гаршылығы олур. Мәсәлән, "раз'яснить, об'яснить — баша салмаг", "слушать, прислушиваться, подслушивать — гулаг асмаг", "полюбить, влюбиться - көнүл вермәк".

Азәрбајчан дилинин өзүндә дә бу типли икикомпонентли фразеоложи бирләшмәләрин номинатив синонимләри вардыр. Мәсәлән, "баша салмаг — ајдынлашдырмаг"; "гулаг асмаг— динләмәк"; "көнүл вермәк — севмәк" вә с. Тәрчүмә просесиндә орижиналдакы номинатив мә'налы сөзләрин гаршылығы кими мүвафиг фразеоложи бирләшмәләрин верилмәси бир тәрәфдән Азәрбајчан дилинин өз тәбиәти илә, онун емосионаллыг васитәләринин зәнкинлији илә бағлыдырса, дикәр тәрәфдән мәтнин тәләби дә бурада башлыча рол ојнајыр. Буна көрә дә орижиналдакы номинатив мә'налы сөзүн икинчи дилдәки гаршылығы номинатив ваһидлә јох, фразеоложи бирләшмәләрин ујғун варианты илә верилир.

Б.В.Виноградов көстәрир ки, фразеоложи бирләшмәләрин бир чох һалларда номинатив мә'налы сөзләрлә синоним тәшкил етмәси тәрчүмә просесиндә чәтинлик төрәдән амилләрдән биридир. Ајдындыр ки, В.В.Виноградов бу мә'нада, бир дилә мәхсус номинатив сөз вә фразеолокизм синонимлијини нәзәрдә тутур. Лакин belә дихтомијанын ајры-ајры дилләрдә мөвчудлуғу тәрчүмә мәсәләсиндәки чәтинлији вә мәс'улијјәти гат-гат артырыр. Марагллы бурасыдыр ки, фразеоложи бирләшмәләрин номинатив ваһидләрлә гаршылыг олмасы компаративист тәдгигатларда мејдана чыхыр вә бу хүсусијјәт бир дил материалында олдуғу кими, гоһум олан вә

олмајан дилләрин материалларынын мүгајисәсиндә дә мүшаһидә едилир. Мәсәлән, Азәрбајчан дилиндә олдуғу кими, рус дилиндә дә номинатив сөз — фразеоложи бирләшмә синонимлији вардыр: "на каждом шагу — повсюду", "прикусить язык — замолчать", "точка зрения — мнение", "правая рука — помощница" вә с.

Фразеоложи бирләшмәләрин бу хүсусијјәтләринин мөвчудлуғу, билаваситә тәрчүмә практикасында реаллашдығы үчүн фразеоложи бирләшмә вә номинатив сөз синонимлијинин һәр бир дилдәки тәзаһүрләрини вә гоһум дилләр арасындакы бу типли симметриклији үзә чыхармаг дил тәдгигатчыларынын үмдә вәзифәсидир.

Тәрчүмәчи мәһз үзә чыхарылмыш бу кими хүсусијјәтләрә истинад едәрәк мүвафиг гаршылығын верилмәсиндә даһа чох мүвәффәгијјәт газана биләр. Б.Н.Аристов көстәрир ки, гаршылығын бир сөзлә вә ја сөз бирләшмәси илә верилмәси тәрчүмә практикасында башлыча проблемләрдәндир. А.И.Молотков belә һесаб едир ки, көстәрилән типли синонимләр о заман бир-биринин гаршылығы олур ки, онларда һәр ики форма үчүн охшар мә'на өзүнү көстәрсин. Мәсәлән, рус дилиндәки "һәјатда мөвчуд олмамаг, јашамамаг" анлајышы "дать дуба" фразеолокизми илә ифадә едилир. Бу фразеолокизм исә өзлүјүндә — "умереть" номинатив формасынын там мә'налы синонимидир. Белә синонимләр бүтүн дилләрдә олдуғу кими рус дилиндә дә чохдур вә бәдии әдәбијјатда онлардан бир образлылыг васитәси кими истифадә едилир.

Ајры-ајры дилләрә мәхсус номинатив ваһид вә фразеолокизм гаршылығынын ән бариз нүмунәләрини исә М.Горкинин Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилмиш романларында көрмәк мүмкүндүр. Тәрчүмә просесиндә рус дилиндәки номинатив ваһидин әвәзинә Азәрбајчан дилиндә фразеоложи гаршылығын верилмәсиндә мүшаһидә едилән башлыча хүсусијјәтләр ашағыдакылардан ибарәтдир.

а) Рус дилиндәки вариант әсас е'тибары илә чүмләнин хәбәри кими ишләнир вә Азәрбајчан дилинин ганунларына ујғун олараг һәмин сөз икикомпонентли фразеоложи тәркиблә ифадә едилир. Бу чәһәтдән, тәрчүмә вә орижиналын гаршылашдырылмасы илә мүәјјән олунан ашағыдакы фактлары көстәрмәк мүмкүндүр: *Зря ты, дядя,* болтаешь ("ЖКС", III т. с.296) *—Әми, сән наһаг јерә* бошбоғазлыг едирсән ("КСҺ", III һ. с.346); *Он* вспомнил *ее фразы* ("ЖКС", 1 т. с.171)*—Ејванда Варавка илә данышдығы сөзләри* јадына салды ("КСҺ", 1 һ. с.191); *Борис исә гышгырды; Эх Евсей Митрич, рано ты отходишь, не сберег себя. Мне бы*

Azərbaycan MEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanası
İnv. №

ты вот как нужен, позарез! Он шаркнул рукою поперек бороды, вздохнул шумно ("Дело Артам." с.25-26)*—Аһ, Јевсеј Митрич, дүнјадан чох тез кедирсән, өзүнү горумадын, амма инди мәнә јаман лазымдын! - дејәрәк әлини көндәләнинә саггалына чәкиб* бәркдән көксүнү өтүрдү ("Артам. иши", с.9).

Бу мисаллардакы "болтаешь — бошбоғазлыг еләјирсән", "вспомнил — јадына салды", "вздохнул — көксүнү өтүрдү" кими бирләшмәләр мүвафиг шәкилдә бир-биринин там гаршылығы кими мејдана чыхыр. Тәрҹүмә просесиндә "бошбоғазлыг еләмәк" фразеоложи бирләшмәси әвәзинә чох данышмаг, артыг данышмаг, нагталлыг еләмәк, кәвәзәлик еләмәк, ҹәрәнләмәк кими вариантлардан да истифадә едилә биләрди. Бунларын ичәрисиндә, һәтта "ҹәрәнләмәк" варианты бир сөзлә ифадә олунан гаршылыг кими дә верилә биләрди. Лакин мәтнин, һадисәнин вә ситуасијанын тәләбинә көрә "бошбоғазлыг еләмәк" варианты өз емосионал характери илә даһа мүвафиг һесаб едилмишдир. Бунунла белә, тәрҹүмәчи ифадәнин даһа долғун олмасы тәләбинә көрә орижиналдакы номинатив мә'налы "көкс өтүрмәк" фразеоложи бирләшмәләринин орижиналдакы номинатив ваһидин гаршылығы кими верилмәсиндә Азәрбајҹан дилинин ганунаујғунлуглары әсас рол ојнамышдыр. Азәрбајҹан дилиндә бунларын номинатив гаршылығы мөвҹуд дејилдир вә она көрә дә һәмин фразеоложи бирләшмә "вздохнуть" сөзүнүн бирбаша гаршылығы кими истифадә едилмишдир. Беләликлә дә, тәрҹүмә просесиндә, номинатив мә'налы сөзләрин фразеоложи гаршылыгла ифадә олунмасында бир систем јаранмыш олур.

б) Рус дилиндәки вариант ҹүмләдә фе'ли бағлама кими ишләнир. Азәрбајҹан дилиндә исә бунлар мәтнә ујғун шәкилдә тәрҹүмә едилир. Бурада, билаваситә Азәрбајҹан дилинин ифадә имканларындан истифадә олунур. Буна көрә дә бә'зән тәрҹүмәдәки ифадә формасы орижиналдакындан фәргләнир. Лакин бунлар мәзмунча бир-бирини там еһтива едир. Бу ҹәһәтдән дә белә ваһидләр там тәрҹүмә олунмуш вә бир-биринин там мә'на гаршылығы олан формалар һесаб едилир.

М.Горкинин романларында бу типли ашағыдакы тәрҹүмәләрә раст кәлмәк олур: *Проводив его, мать сказала* вздыхая. ("ЖКС", 1 т. с.353) *—Климин анасы Варавканы өтүрүб,* ичини чәкәрәк *деди.* ("КСһ", 1 һ. с.401); *Шел и Маракуев, улыбаясь несколько* растерянно ("ЖКС", 1 т. с.457) *—Клим дә кетди, Маракујев дә бир аз* өзүнү итирмиш һалда*күлүмсәјә-күлүмсәјәкетди.* ("КСһ",

1 һ. с.521); *—Да!—сказала мать, легко вздохнув и с улыбкой* рассматривая *девушку.* ("Мать", с.19) *—Бәли! - дејә анаіункүлчә нәфәс алды вә күлүмсәјәрәк гызы диггәтлә* көздән кечирмәјә башлады. ("Ана", с.21).

Мисаллардан көрүндүјү кими, бурада мә'нача номинатив ваһидләрин гаршылығы олан фразеоложи бирләшмәләрин верилмәсиндә Азәрбајҹан дилинин дахили имканларындан истифадә едилмишдир. Белә ки, "ичини чәкәрәк" ифадәсинин мә'нача олдуғу кими грамматик ҹәһәтдән дә орижинала ујғун кәлмәсиндә бу имканлар габарыг шәкилдә өзүнү көстәрир. Икинҹи мисалда да функсионал ујғунлуг көрмәк мүмкүндүр. Белә ки, "өзүнү итирмиш һалда" ифадәси һәм мә'насына, һәм дә грамматик функсијасына көрә бир-биринин ејнидир. Һәр ики ҹүмләдә бунлар һал-вәзијјәт билдирән гаршылыг-күзәшт зәрфлији ролунда чыхыш едир. Үчүнҹү мисалда исә тәрҹүмә илә орижинал арасындакы грамматик ифадә фәрги ортаја чыхыр. Белә ки, Азәрбајҹан дилинә тәрҹүмәдә верилмиш — "көздән кечирмәјә башлады" ифадәси орижиналдакы "рассматривая" фе'ли бағламасынын мүгабилиндә фе'ли хәбәрин тәркиб һиссәси кими тәрҹүмә едилмишдир. Беләликлә, грамматик ифадә формасына көрә орижиналдан јајынма баш версә дә семантик охшарлығын сахланылмасы мүһүм шәрт олмушдур.

в) Рус дилиндәки вариант ҹүмләдә мәсдәр кими ишләдилир. Тәрҹүмәдә дә Азәрбајҹан дилинин имканлары илә әлагәдар мәсдәр формасындан истифадә едилир. Бу хүсусијјәти ашағыдакы мисалларда көрмәк мүмкүндүр: *Ульяна Баймакова умела* утешить и успокоить ("Дело Артам." с.60) *—Улјана Бајмакова* тәсәлли вермәји — үрәји әлә алмағы *бачарырды.* ("Артам.иши", с.51); *Лида, голубушка, все это надо* бросить ("ЖКС", 1 т. с.493) *—Лидија, әзизим, бүтүн бунлардан* әл чәкмәк лазымдыр. ("КСһ", 1 һ. с.562).

г) Рус дилиндәки вариант орижиналда фе'ли исим кими ишләнир. Азәрбајҹан дилиндә мәтнә вә ситуасијаја ујғун олараг буна ујғун грамматик форма сахланылыр вә ја мүвафиг вариантла әвәз олунур: *Позволяя Самгину думать, что эта* рассеянность*—искусственна.* ("ЖКС", 1 т., с.416) *—Самкин еlә дүшүнүрдү ки, бу* фикри дағыныглыг *вә һушсузлуг-сүн'идир.* ("КСһ", 1 һ. с.475); *В мире, где все непрерывно изменяется,* стремление *к выводам - глупо* ("ЖКС", IV т. с.111)*—Һәр шејин фасиләсиз олараг дәјишдији бу дүнјада, һәр шејдән нәтиҹә чыхармаға* ҹан атмаг *ахмаглыгдыр.* ("КСһ", IV һ. с.115). Дилин дахили имканларындан